

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษางานวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อม จากกิจกรรมท่องเที่ยวของ ต.ศาลาด่าน อ.เกาะลันตา จ.กระบี่ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวและผลกระทบจากการท่องเที่ยว
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยว
- 2.4 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.5 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อม

สุขภาพเป็นองค์ประกอบสำคัญของคุณภาพชีวิต เพราะสุขภาพเป็นชุมพลแห่งชีวิต เป็นชุมพลที่จะผลักดันให้มนุษย์สามารถใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า ทั้งส่วนตน สังคม และประเทศชาติ สุขภาพเป็นรากฐานสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตที่สมดุลทั้งร่างกาย จิตใจ-อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ และการมีชีวิตหรือการใช้ชีวิตที่มีคุณค่า เป็นหนทางของการนำไปสู่เป้าหมายของชีวิตที่เป็นสุขหรือคุณภาพของชีวิต เซอเรฟส์ (Shirreffs, 1982 อ้างถึงใน Greenburg, 1998) ให้นิยามไว้ว่า สุขภาพ คือคุณภาพของชีวิตของปัจเจกบุคคล ที่ประกอบไปด้วยความสมบูรณ์ทั้งด้านสังคม จิตใจ และร่างกาย ซึ่งเป็นผลจากการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม องค์การอนามัยโลก (WHO, 1947) ได้บัญญัติคำจำกัดความของสุขภาพว่า “สภาวะความสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม รวมถึงการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยดี ไม่เพียงแต่แต่ปราศจากโรคเท่านั้น หรือไม่แข็งแรงทุพพลภาพเท่านั้น เอดลิน โกลแลนที และบราวน์ (Edlin, Golanty & Brown, 2000) กล่าวว่า สุขภาพ คือความสุขซึ่งเป็นคุณภาพชีวิตอย่างหนึ่ง สอดคล้องกับ ฮานและเพย์นี่ (Hahn & Payne, 2001) ได้ให้นิยามใหม่ของสุขภาพว่า สุขภาพคือความสามารถในการเข้าถึงและประยุกต์ใช้ทรัพยากรจากองค์ประกอบของสุขภาพทั้ง 6 มิติ คือ มิติด้านร่างกาย มิติด้านอารมณ์ มิติด้านสังคม มิติด้านสติปัญญา มิติด้านจิตวิญญาณ และมิติด้านการประกอบอาชีพในการดำรงชีวิต เพื่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการ และสภาพความเป็นอยู่เท่าที่จะเป็นไปได้ สุขภาพจึงไม่ได้มีความหมายเฉพาะการปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บเท่านั้น แต่หมายถึงสภาวะที่มีความเกี่ยวเนื่องกับความสามารถในการดำรงชีวิตด้วยตนเอง การมีสัมพันธภาพกับคนอื่น ๆ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

“สิ่งแวดล้อม” หมายถึง หมายถึง บรรดาสรรพสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวเราซึ่งบางสิ่งอาจจะมองเห็นได้ด้วยตา สัมผัสได้ และรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส แต่ก็มีสิ่งแวดล้อมบางอย่างที่ไม่อาจจะมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าหรือสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส เช่น เชื้อไวรัส เชื้อแบคทีเรีย สิ่งแวดล้อมเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ หรือส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ และสุขภาพของประชาชนในชุมชน ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้แก่ อากาศ น้ำ อาหาร

สิ่งปฏิภูล คน สัตว์ พืช เชื้อจุลินทรีย์ ฯลฯ ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 หมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น (เกษม จันทรแก้ว, 2551)

ดังนั้น “สุขภาพสิ่งแวดล้อม” หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาพอนามัยของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และเป็นความสมดุลนิเวศวิทยาระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อให้มนุษย์มีสุขภาพที่ดีทั้งกายและจิตใจ อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ถ้าสิ่งแวดล้อมมีสภาพเสื่อมโทรมเกิดเป็นมลพิษขึ้น มนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ย่อมจะได้รับผลกระทบไปด้วย เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ แม้แต่เศรษฐกิจและสังคมก็อาจได้รับผลกระทบด้วย

งานด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อมจึงเป็นงานที่มุ่งจะรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้มีคุณภาพที่เหมาะสม เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นงานที่ป้องกันมิให้โรคหรือพายุเข้าสู่ตัวมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นเชื้อโรคหรือสารที่เป็นพิษ ในปัจจุบันมีโรคหลายโรคที่ไม่อาจรักษาให้หายเด็ดขาดได้ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องป้องกันโรคร้ายไข้เจ็บมิให้เกิดขึ้น ดังนั้นงานทางด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อมจึงจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยให้สุขภาพของมนุษย์ดีขึ้น อาทิ โรคมะเร็งโรคเบาหวาน เมื่อเป็นแล้วโอกาสที่จะรักษาให้หายขาดนั้นเป็นเรื่องที่ยาก หรือไม่สามารรถรักษาได้เลย ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะป้องกันโรคเหล่านี้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมไม่ให้เกิดความพิษถึงรุนแรง โดยป้องกันมิให้สารเคมีบางอย่างเข้าสู่ร่างกาย ไม่ว่าจะทางผิวหนัง ทางหายใจ หรือทางเดินอาหาร WHO (อ้างถึงใน กรมอนามัย, 2552) ได้กำหนดขอบเขตงานด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อมไว้ทั้งหมด 17 งาน ดังนี้

1. การผลิตและจ่ายน้ำสำหรับสาธารณสุขบริโภคหรือการใช้ส่วนบุคคล โดยคำนึงการจัดหาน้ำที่สะอาดปลอดภัยต่อการบริโภคในปริมาณที่พอเพียงสะดวกต่อการนำไปใช้ได้ในพื้นที่ รวมถึงการวางแผน การออกแบบ การจัดการ และการเฝ้าระวังความสะอาดสำหรับการผลิตและจ่ายน้ำให้แก่ชุมชนโดยให้พิจารณา รวมไปถึงประโยชน์ในการใช้น้ำจากแหล่งน้ำในด้านอื่นๆ ได้แก่ เพื่อการอุตสาหกรรม การพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

2. การบำบัดน้ำเสียและควบคุมมลพิษทางน้ำ โดยคำนึงการรวบรวมการบำบัดและกำจัดน้ำเสีย รวมถึงกำจัดโรคที่เกิดจากน้ำเสียเป็นสื่อ โดยอาศัยกรรมวิธีต่าง ๆ เพื่อลดหรือทำลายความสกปรกที่ปนเปื้อนอยู่ในห้องน้ำได้แก่ ไขมัน น้ำมัน สารอินทรีย์ สารอนินทรีย์ สารพิษ รวมทั้งเชื้อโรคต่างๆ ให้หมดไปหรือให้เหลือน้อยที่สุด รวมถึงการควบคุมคุณภาพน้ำผิวดิน น้ำทะเล และน้ำใต้ดิน

3. การจัดการมูลฝอย เป็นการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการทิ้งขยะมูลฝอย การเก็บขยะชั่วคราวไว้ในภาชนะ การรวบรวมขยะมูลฝอย การขนถ่ายและการขนส่ง การแปลงรูปของขยะมูลฝอย และการกำจัดขยะมูลฝอย โดยจะคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดในทางสุขอนามัย ทัศนียภาพ เศรษฐศาสตร์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการยอมรับของสังคม

4. การควบคุมพาหะนำโรค เป็นการดำเนินการ จัดการแก้ไข ป้องกัน สัตว์แมลงพาหะนำโรคที่เป็นปัญหาสาธารณสุข ได้แก่ หนู แมลงวัน แมลงสาบ และมด สัตว์พาหะนำโรคเหล่านี้ สามารถนำโรคติดต่อมา

สู่คน ซึ่งส่งผลต่อสุขภาพอนามัย นอกจากนี้ปัญหาทางสาธารณสุขแล้วยังก่อให้เกิดผลเสียหายทางเศรษฐกิจ ทำลายอาหาร พืช และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ

5. การควบคุมหรือการป้องกันมลพิษทางดิน อันเนื่องมาจากสิ่งปฏิกูลจากมนุษย์ และสารที่อาจจะเป็นอันตรายต่อชีวิตของมนุษย์ พืช สัตว์

6. การสุขาภิบาลอาหาร การดำเนินการด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่จัดการเกี่ยวกับอาหารทั้งในเรื่องของการปรับปรุง การบำรุงรักษา และการแก้ไขเพื่อให้อาหารที่บริโภคเข้าไปแล้วมีผลดีต่อสุขภาพอนามัยโดยให้อาหารมีความสะอาด ปลอดภัยและมีความน่าบริโภค ซึ่งรวมหมายถึงสุขาภิบาลอาหารประเภทนมและผลิตภัณฑ์นม

7. การควบคุมมลพิษทางอากาศ

8. การอนามัยกัมมันตภาพรังสี

9. อาชีวอนามัย โดยเฉพาะการควบคุมอันตรายของสิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพ เคมี และชีวภาพในการประกอบอาชีพ

10. การควบคุมเสียง

11. การสุขาภิบาลที่พักอาศัย รวมถึงอาคารที่เป็นสาธารณสุขสถานที่ใช้พักอาศัย หรือที่ประกอบกิจการต่างๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ ให้ความสะอาดปลอดภัย และมีสุนทรียภาพที่งดงาม

12. การวางผังเมือง การจัดการผังเมืองให้เกิดความเหมาะสมไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมหรือปัญหาการจราจร

13. การจัดการสิ่งแวดล้อมของการคมนาคมทั้งทางอากาศ ทางน้ำ หรือทางบก

14. การป้องกันอุบัติเหตุต่างๆ

15. การจัดการสิ่งแวดล้อมของสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ อันได้แก่ชายหาด สระว่ายน้ำ สวนสาธารณะ ฯลฯ ให้ความสะอาดปลอดภัยและมีสุนทรียภาพที่งดงาม

16. การดำเนินการสุขาภิบาลเมื่อเกิดโรคระบาด เหตุฉุกเฉิน ภัยพิบัติ และการอพยพย้ายถิ่นของประชากร

17. มาตรการป้องกันเพื่อให้สิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปปราศจากความเสียหาย หรืออันตรายใดๆ

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวและผลกระทบจากการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีความสำคัญการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก เพราะหลายปีที่ผ่านมาการท่องเที่ยวนับว่าเป็นธุรกิจที่สร้างเป็นรายได้ที่เป็นอันดับต้นๆ ของประเทศ มีกิจการที่เกิดจากการท่องเที่ยวขยายมากขึ้นทั้งโดยตรงและทางอ้อม เช่น การเพิ่มขึ้นของสถานที่พัก ทั้งโรงแรมขนาด 5 ดาว 4 ดาว ไปจนถึงที่พักแบบพื้นบ้านที่เรียกว่า โฮมสเตย์ การเพิ่มขึ้นของร้านอาหาร และแหล่งบริการอื่นๆ เพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2554)

แหล่งท่องเที่ยวจะเป็นจุดน่าสนใจของนักท่องเที่ยว ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบหลายๆ อย่างผสมผสานกัน Mill and Morrison (อ้างถึงในจิราวรรณ กาวิละ, 2544) กล่าวว่า แหล่งท่องเที่ยวจะต้อง

ประกอบด้วย องค์ประกอบพื้นฐาน ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจ (Attractions) ในด้านความสวยงาม ความน่าประทับใจ สิ่งอำนวยความสะดวก (Facilities) ในเรื่องที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก ร้านซักรีด หรือบริการอื่นๆ ปัจจัยพื้นฐาน (Infrastructure) ในเรื่องทั้งในเรื่องระบบการสื่อสารและสาธารณูปโภค การขนส่ง (Transportation) และการต้อนรับอย่างมีมิตรไมตรี (Hospitality) ต่อนักท่องเที่ยว

ธนกฤต สังข์เฉย (2550) ได้กล่าวว่า เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยว ผู้จัดบริการด้านการท่องเที่ยว หน่วยงานของรัฐในท้องถิ่น และประชาชนในแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้น หากจะอธิบายความหมายของคำว่านักท่องเที่ยวให้ครอบคลุม อาจต้องพิจารณา 4 ประเด็น ดังนี้

1. นักท่องเที่ยว หมายถึง ผู้ที่เดินทางไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ โดยที่วัตถุประสงค์ในการเดินทางของนักท่องเที่ยวจะเป็นปัจจัยกำหนดกิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยวที่เลือกเดินทางไปเยือน

2. ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว หมายถึง ผู้ประกอบการที่ผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการหรือวัตถุประสงค์ในการเดินทางของนักท่องเที่ยว

3. หน่วยงานภาครัฐบาล หมายถึง องค์กรของรัฐบาลที่มีหน้าที่ดูแลกำกับการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามนโยบายที่รัฐบาลได้วางไว้ เนื่องจากรัฐบาลในหลายประเทศมักให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยว เพราะการท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ในรูปของเงินตราต่างประเทศให้แก่ประเทศ อันเกิดจากรายได้ของธุรกิจในการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่จัดสินค้าและบริการให้แก่นักท่องเที่ยว

4. ประชาชนในท้องถิ่น หมายถึง ประชาชนท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวซึ่งมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับนักท่องเที่ยวในการต้อนรับและการเป็นเจ้าบ้านที่ดีแล้ว ยังมีโอกาสเข้ามาประกอบอาชีพเป็นบุคลากรในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้อีกด้วย สอดคล้องกับ Collier and Harraway (อ้างถึงในชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2544) และบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ที่ได้กล่าวไว้ว่า นักท่องเที่ยวจะเข้าไปเยี่ยมชมทรัพยากรท่องเที่ยวใดๆ ก็ตาม ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ

1. สิ่งดึงดูดใจ สิ่งดึงดูดใจเกิดจากการที่มนุษย์มีประสาทสัมผัสที่ดีเยี่ยม เช่น ดวงตาที่รับภาพสีเหมือนสภาพธรรมชาติ สามารถมองเห็นภาพได้กว้างไกลถึง 180 องศาสามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้และมีความทรงจำ มีหูซึ่งได้ยินสิ่งต่างๆ สภาพของร่างกายมนุษย์ ซึ่งมีความพร้อมดังกล่าวแล้ว เป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นให้มนุษย์เกิดการรับรู้ในแหล่งท่องเที่ยว ประกอบกับปัจจุบันมีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีได้พัฒนาให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางด้านสารสนเทศ การสื่อสาร สื่อมวลชนและสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญให้มนุษย์เกิดการรับรู้และต้องการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

1.1 แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทุกๆ พื้นที่ มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงามน่าประทับใจ ซึ่งเกิดจากลักษณะของธรรมชาติ เช่น เป็นอ่าว แหลม เกาะ หน้าผา โขดหิน ฯลฯ ภูมิอากาศ และความสวยงามตามธรรมชาติของพื้นที่นั้นๆ สภาพธรรมชาติเหล่านี้เป็นสิ่งดึงดูดใจให้มนุษย์เดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ภายใต้เงื่อนไขของความแตกต่าง ในเรื่องฉากของธรรมชาติ ภูมิอากาศ และกิจกรรมที่จัดขึ้นความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยว อาจเกิดขึ้นได้ 2 ประการ คือ

1.1.1 สถานที่น่าสนใจ (Site) เช่น อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะอ่างทอง จังหวัดสุราษฎร์ธานี อันเป็นบ่อเกิดของทะเลสาบในหุบเขาที่น่าประทับใจ และสวยงาม อุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา มี

ภูเขาหมาจู เกาะปันหยี ฯลฯ จังหวัดภูเก็ต มีแหลมพรหมเทพยื่นออกไปจากหน้าผา มุ่งสู่ทะเลลึก มีต้นตาล ขึ้นบริเวณปลายแหลม ยามดวงอาทิตย์ตกในเวลาเย็นจึงเป็นภาพที่สวยงาม อันเกิดจากมุมมองจากที่สูงลงสู่ทะเล

1.1.2 เหตุการณ์น่าสนใจ (Event) ในบางฤดูกาล จะมีการจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับประเพณี วัฒนธรรม ของแต่ละสถานที่ กิจกรรมนั้นก็กลายเป็นเหตุการณ์ที่น่าสนใจดึงดูดคนมาท่องเที่ยว เช่น ประเพณีลอยกระทง และสงกรานต์จังหวัดเชียงใหม่ ประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ประเพณีไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม ประเพณีชักพระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในประเทศไทยมีประเพณีต่างๆ ซึ่งปฏิบัติติดต่อกันมาแต่โบราณมากมาย และกระจายอยู่ทุกภูมิภาคของประเทศ ประเพณีดังกล่าว อาจเกิดจากความเชื่อ ความศรัทธาที่แตกต่างกัน

ภูมิอากาศเป็นสิ่งดึงดูดใจอย่างหนึ่งในการท่องเที่ยว และเป็นมนต์ขลังทำให้เกิดความประทับใจ เรียกร้องให้กลับไปสู่อดีต ณ ที่เก่าอีกครั้งหนึ่ง นักท่องเที่ยวส่วนมากไปเที่ยวภาคเหนือในฤดูหนาว เพราะอากาศเย็น ท้องฟ้าแจ่มใส มีดอกไม้สวยงาม ป่าไม้เขียวขจี เพราะได้รับฝนอย่างเต็มที่ ในฤดูร้อน เพราะในกรณีของต่างประเทศประชาชนในมลรัฐตอนเหนือของสหรัฐอเมริกา จะเดินทางไปยังมลรัฐฟลอริดาเพื่ออาบแดดในฤดูร้อน และประชาชนในมลรัฐทางใต้ ซึ่งไม่มีหิมะก็เดินทางไปเล่นสกีที่แถบภูเขาในมลรัฐโคโลราโด ในฤดูหนาว นี้แสดงให้เห็นว่า ภูมิอากาศเป็นตัวกำหนดวัตถุประสงค์ในการเดินทางของนักท่องเที่ยว

ที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ในการตัดสินใจเดินทางของนักท่องเที่ยว ถ้าที่ตั้งห่างไกลและขาดสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าไปถึงความต้องการเดินทางของนักท่องเที่ยวก็น้อยลง ถึงแม้ว่าสถานที่ท่องเที่ยวจะมีความประทับใจ

แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีความเปราะบางง่าย (Fragility) สาเหตุสำคัญที่สุดเกิดจากมนุษย์ซึ่งหลงเสน่ห์ในธรรมชาติ ได้ทำลายธรรมชาติ ได้ทำลายธรรมชาติโดยไม่รู้ตัวหรือบางครั้งก็เจตนา เช่น การเดินทางเข้าไปยังเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า และพักรวมในเวลาค่าคืน ตลอดจนส่งเสียงดัง ย่อมเป็นการรบกวนสัตว์ทั้งในการพักผ่อน การหลับนอน การหาอาหาร หรือ แม้แต่การผสมพันธุ์ของสัตว์ต่าง ๆ อุทยานแห่งชาติทางทะเลบางแห่งจัดเตรียมไว้เพื่อรักษาระบบนิเวศ และอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เช่น เต่าทะเล ซึ่งต้องวางไข่ไม่ได้ เพราะมีกรรบกวนแหล่งธรรมชาติควรมีการปิดบางฤดูกาล เพื่อให้มีการพักฟื้น แล้วเปิดบางฤดูกาลที่สภาพธรรมชาติเอื้ออำนวย แต่บางแห่งก็ถูกควบคุมโดยสภาพธรรมชาติ เช่น ดอกบัวตอง บนดอยแม่อุคอ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน นักท่องเที่ยวจะเดินทางไปเที่ยวชมเฉพาะเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม ประมาณ 2 เดือนที่ดอกบัวตองบานเท่านั้น หลังจากนั้น ป่าได้พักฟื้นโดยธรรมชาติ และใน 2 เดือนดังกล่าวแล้วนักท่องเที่ยวจะมุ่งสู่ทุ่งบัวตอง อันเลื่องอร่าม ของหุบเขาดอยแม่อุคอ อีกครั้งหนึ่ง เป็นที่น่าเสียดายว่าในปัจจุบันบริเวณดอยแม่อุคอ ได้มีการปลูกป่าสนทดแทนป่าไม้เก่า เมื่อต้นสนเหล่านี้สูงขึ้น ก็จะปิดบังหุบเขาอันเลื่องอร่ามด้วยดอกบัวตอง ความงาม และเสน่ห์ของธรรมชาติก็ลดน้อยลง นั้นหมายถึง การลดจำนวนนักท่องเที่ยว และรายได้เข้าสู่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.2 วัฒนธรรม วัฒนธรรมแต่ละพื้นที่ คือ วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่นั้นอาจจะเหมือนกันหรือแตกต่างกัน วัฒนธรรมอาจแสดงออกในรูปแบบของ ศาสนา สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตของ

ประชาชน จารีตประเพณี ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่น วัฒนธรรมบางอย่างของชาวอังกฤษ ชอบดื่มชาในเวลาบ่าย และพักผ่อนหย่อนใจ (Pub) ในเวลากลางคืน สิ่งดังกล่าวแล้วเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งในการเยี่ยมชมเยือนประเทศอังกฤษ

1.3 ขาดิพันธุ์ เหตุผลอย่างหนึ่งในการเดินทางท่องเที่ยวของประชาชนต้องการเยี่ยมชมเยือนเพื่อนและญาติมิตร คนมีความต้องการที่จะกลับไปเยี่ยมเยือนแผ่นดินเดิมของตนเอง ยกตัวอย่าง เช่น ชาวบอสตัน (Boston) ในสหรัฐอเมริกา เดินทางมาสู่ไอร์แลนด์ และชาวเมืองโตรอนโต (Toronto) ในแคนาดา ต้องเดินทางสู่สก็อตแลนด์ (Scotland) ในระยะแรกก็ต้องการเยี่ยมญาติ การกระทำดังกล่าวแล้ว ในช่วงอายุคนต่อมาเมื่อญาติมิตรห่างเหินออกไปเช่นเดียวกับคนจีนในประเทศไทย ต้องการเดินทางไปเมืองจีน เหตุผลอย่างหนึ่งต้องการเยี่ยมชมญาติมาตุภูมิ

1.4 แหล่งบันเทิง นักท่องเที่ยวต้องการเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวก็เพราะแหล่งบันเทิงสำหรับพักผ่อนหย่อนใจจัดไว้ให้ แหล่งบันเทิง มิใช่หมายถึง สถานเริงรมย์ยามราตรีเพียงอย่างเดียว แต่อาจหมายถึง สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สนามกีฬา ฯลฯ บันเทิงที่ดี ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่จัดขึ้นด้วย มิใช่เป็นฝ่ายนั่งชมเพียงอย่างเดียว เช่น ให้ร่วมกิจกรรมกับการแสดงของสัตว์ ซึ่งจัดขึ้นในสวนสัตว์ เมื่อพิจารณาแล้วว่าปลอดภัย

2. สิ่งอำนวยความสะดวก สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ได้นำประชาชนไปยังแหล่งท่องเที่ยว การอำนวยความสะดวก และบริการต่างๆ เมื่อนักท่องเที่ยวไปถึงยังสถานที่ดังกล่าวแล้ว จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางห่างไกลจากบ้าน ต้องการสิ่งจำเป็นหลายอย่างในการตอบสนองความต้องการของชีวิตต้องการที่พัก อาหาร การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการเดินทาง

สิ่งอำนวยความสะดวกที่สำคัญในการท่องเที่ยวมี 4 ประการ ได้แก่ ที่พัก ร้านอาหารและเครื่องดื่ม สถานบริการ เช่น ร้านขายของที่ระลึก ร้านซักรีด สถานที่นันทนาการ ฯลฯ และปัจจัยพื้นฐาน

2.1 ที่พัก (Lodging) ที่พักเป็นสำคัญในการเดินทาง นักท่องเที่ยวอาจพักกับญาติหรือเพื่อน แต่อีกส่วนหนึ่งก็ต้องการที่พัก ซึ่งต้องเช่าอาศัยอยู่ชั่วคราวในแหล่งท่องเที่ยวที่พักอาจมีหลายประเภท เช่น โรงแรม รีสอร์ท (Resort) เกสต์เฮาส์ (Guest House) หรือที่พักลักษณะอื่นๆ ในปี ค.ศ. 1993 นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ พักในโรงแรมร้อยละ 98.02 เกสต์เฮาส์ร้อยละ 0.30 และที่พักลักษณะอื่นๆ ร้อยละ 1.68 (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2537)

2.2 ร้านอาหารและเครื่องดื่ม (Bar and Restaurants) นักท่องเที่ยวจะใช้จ่ายเป็นค่าอาหารและเครื่องดื่มมากกว่าปกติเมื่อเดินทางท่องเที่ยว การจัดอาหารในแหล่งท่องเที่ยว ต้องมีทั้งอาหารประจำชาติของนักท่องเที่ยว และอาหารท้องถิ่น เพราะอาหารทั้งสองประเภทเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการ เช่น ชาวอังกฤษชอบดื่มน้ำชา อาหารประเภทปลา และมันฝรั่งทอด แต่ชาวอเมริกันต้องการ เช่น อังกฤษต้องการแฮมเบอร์เกอร์ (Hamburgers) และน้ำเย็น หรือชอบดื่มกาแฟ

2.3 สถานบริการ (Support Services) สถานบริการ เช่น ร้านขายของที่ระลึกร้านซักรีด สถานที่นันทนาการ ฯลฯ เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ในการอำนวยความสะดวกสบายให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวต้องจัดขึ้นให้เพียงพอกับความต้องการ การลงทุนกิจกรรมด้านนันทนาการบางอย่างก็ลงทุนไม่มาก

นัก เช่น การป็นหน้าผา การดำน้ำดูปะการัง การว่ายน้ำ การเล่นเรือ การขี่ม้า ฯลฯ นับเป็นการสร้างงาน และการกระจายรายได้อย่างหนึ่งให้แก่บุคคลในท้องถิ่น

2.4 ปัจจัยพื้นฐาน (Infrastructure) ในด้านการท่องเที่ยว ปัจจัยพื้นฐานทางการผลิตที่สำคัญ ได้แก่ ระบบการสื่อสาร การคมนาคม สาธารณูปโภค ในแหล่งท่องเที่ยวความจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพราะทำให้เกิดความสะดวกในการจองที่พัก การติดต่อกับครอบครัว ความสะดวกสบายในการเดินทาง และความสุข ความเพลิดเพลินในการพักผ่อน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความประทับใจในการท่องเที่ยว ปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวแล้วนอกจากอำนวยความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยวแล้ว ยังทำให้ท้องถิ่นเกิดการพัฒนาและส่งผลกระทบ โดยตรงต่อประชาชนในท้องถิ่นด้วย

3. การขนส่ง (Transportation) การท่องเที่ยวเกิดจากการที่ประชาชนต้องการเดินทางไปสู่สถานที่ซึ่งมีความแตกต่างในด้านวัฒนธรรม ภูมิอากาศและภูมิประเทศเพื่อสัมผัสสิ่งที่แปลกออกไปจากประสบการณ์เดิม ดังนั้นการขนส่งจึงเป็นสิ่งสำคัญในการนำนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว สะดวกสบาย และปลอดภัย

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบจากกิจกรรมท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2537) ได้ระบุผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสิ่งแวดล้อม ไว้ 2 ประเด็น คือ

1. ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ (nature environment) ซึ่งได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา ทัศนียภาพและสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพหรือชีวภูมิศาสตร์ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหา เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยวและปัญหาหามลภาวะ มีขยะและสิ่งปฏิกูลเคลื่อนที่ตามบริเวณแหล่งท่องเที่ยว องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวเกิดสูญเสียและขาดความสมดุลทางธรรมชาติ เป็นต้น

2. ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมและทางวัฒนธรรม (Social and culture environment) ได้แก่ โบราณวัตถุ ศาสนสถาน ศิลปวัฒนธรรม เทคโนโลยี และกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น

การเจริญเติบโตและการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยในปัจจุบันนอกจากก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การสร้างงาน และการพัฒนาระบบการคมนาคมและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในด้านอื่นๆ แล้ว การท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดผลกระทบทางลบด้านสุขภาพสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (นำชัย ทนุผล, 2542) ดังต่อไปนี้

1. ผลกระทบด้านการจัดการขยะ ปัญหาขยะตามแหล่งท่องเที่ยว สาเหตุมาจากนักท่องเที่ยวแล้วยังมีสาเหตุมาจากแหล่งท่องเที่ยวเองที่ไม่สามารถรองรับขยะได้ ไม่ว่าจะเป็นการขาดสถานที่ในการกำจัดหรือจัดการ ระบบจัดการยังไม่ได้ประสิทธิภาพมากพอ หรือบุคลากรขาดความรู้ในการจัดการขยะ ภาชนะในการจัดเก็บไม่เพียงพอ ไม่อยู่ในสภาพพร้อมใช้งาน เช่น ไม่มีฝาปิด ขำรูด แตกหัก ทำให้ขยะออกมานอกถังขยะได้ การขาดเครื่องมืออุปกรณ์ในการจัดเก็บ คัดแยก กำจัดขยะ (ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, 2536) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นองค์กรหลักในระดับท้องถิ่นที่ต้องเข้ามามีบทบาทในการดำเนินการเพื่อการจัดการขยะมูล

ฝอยและสิ่งปฏิกูล ดังนั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องเข้าใจมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ริเริ่มร่วมกับชุมชนในการแก้ไขปัญหา ปัจจุบันการดำเนินการเพื่อจัดหาสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล ที่จะเกิดขึ้นในชุมชนมักประสบปัญหาการคัดค้านจากประชาชนในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากการไม่สามารถสื่อสารให้ทุกฝ่ายมีความเข้าใจกันและกันในการวางแผนและตัดสินใจในโครงการ ดังนั้นหากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตระหนักและเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วม จะช่วยลดข้อขัดแย้งในโครงการพัฒนาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2555)

2. ผลกระทบด้านการจัดการน้ำเสีย การที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวขยายตัวอย่างรวดเร็ว ได้แก่ ที่พักประเภทโรงแรม บังกะโล รีสอร์ท สถานบริการ ร้านอาหาร เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดน้ำเสียโดยเฉพาะบริเวณแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ริมแม่น้ำหรือริมทะเล กิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อคุณภาพน้ำ ได้แก่ การปล่อยของเสียที่เกิดจากการขับถ่าย ชักล้างลงในแม่น้ำ ลำธารจนเกินวิสัยที่จะสามารถรับภาระได้ ซึ่งสถานะของเสียอาจทำปฏิกิริยากับสารเคมีตามธรรมชาติในน้ำ เป็นเหตุให้วัชพืชบางชนิดเจริญงอกงามอย่างรวดเร็วจนเกิดความหนาแน่นปิดกั้นแสงแดดและออกซิเจนเป็นอันตรายต่อพืชและสัตว์น้ำ กรมควบคุมมลพิษ (2549) ได้เสนอแนะแนวทางการเพื่อเป็นการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำ 4 ด้าน คือ คุณภาพน้ำทะเลชายฝั่ง ปริมาณขยะตกค้าง (ทั้งในทะเล ชายหาดและชุมชน ชายทะเล) ความสมบูรณ์ของชายหาด (พิจารณาจากสภาพของสันทราย) สภาพปะการัง การกัดเซาะชายหาด และการใช้ประโยชน์ที่ดิน (พิจารณาจากการรุกรานชายหาด)

3. ผลกระทบด้านจรรยาบรรณ การท่องเที่ยวเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาความหนาแน่นของการจราจร อันเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดมลพิษทางอากาศ มลพิษทางอากาศสามารถแบ่งแยกเป็น 4 ประเภท ใหญ่ ๆ คือ มลพิษทางเสียง มลพิษทางกลิ่น มลพิษทางความร้อน มลพิษทางด้านฝุ่นและควัน มลพิษทางอากาศส่งผลเสียต่อสุขภาพของมนุษย์และสัตว์ เช่น ทำให้เกิดโรคต่าง ๆ ผู้ที่รับผลกระทบมลภาวะทางเสียงดังเกินกว่า 85 เดซิเบล เป็นเวลานานๆ จะทำให้เกิดความเครียด เป็นคนหงุดหงิดง่าย ประสาทของการได้ยินเสื่อมถอย เป็นต้น เช่นเดียวกับมลพิษทางความร้อน จะทำให้ประสิทธิภาพการทำงานของมนุษย์ลดลง ทำให้อารมณ์แปรปรวนแปร ไม่นิ่งง่าย ขาดความอดทนต่อสิ่งเร้า มลภาวะที่ร้ายที่สุดคือ กลิ่นและฝุ่น ซึ่งสามารถทำให้มนุษย์และสัตว์เสียชีวิต เพียงไม่กี่นาทีหรือเป็นที่มาของโรคเกี่ยวกับผิวหนังทางร่างกาย (พัฒนา มูลพฤษ, 2550)

4. ผลกระทบด้านสุขภาพจิตวิญญาณหรือสุขภาพด้านปัญญา เป็นความรู้สึกของบุคคลที่หยั่งรากลึกจนมั่นคง ความรู้สึกนี้จะคอยผลักดันพฤติกรรมอันแท้จริงของบุคคลต่อสิ่งต่างๆ และบุคคลอื่นๆ ลักษณะของจิตวิญญาณในด้านสิ่งแวดล้อม จะพิจารณาจากการความรู้สึกหวงแหนทรัพยากร, ความรู้สึกภาคภูมิใจในสถานที่ท่องเที่ยวของตนเอง และมีความหวังจากการประกอบอาชีพจากทรัพยากรในท้องถิ่น แต่ผลกระทบจากการกิจกรรมท่องเที่ยว ส่งผลต่อความรู้สึกและความหวังของประชาชน เช่น รู้สึกไม่เป็นธรรมจากบุคคลภายนอกที่เข้ามาใช้ทรัพยากรในพื้นที่ของตนเอง รู้สึกถูกคุกคามแหล่งที่มาหากิน ส่งผลต่อความหวังในการดำรงชีวิตประจำวัน

4. ผลกระทบด้านสุขภาพสังคม เป็นความสามารถด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นโดยใช้ทักษะทางสังคมในการมีปฏิสัมพันธ์ แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในเรื่องเพศ วัย สถานะ ความเชื่อ และอื่น ๆ ก็ตาม ผู้ที่มีองค์ประกอบของสุขภาพด้านสังคมจึงเป็นผู้ที่มีความพึงพอใจที่จะมีสัมพันธภาพกับคนอื่น ๆ มีการติดต่อสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น ๆ พิจารณาจากกิจกรรมท่องเที่ยวที่จะส่งผลต่อสุขภาพสังคม เช่น การขัดผลประโยชน์จากกิจกรรมท่องเที่ยว โดยเฉพาะกลุ่มนายทุนที่แสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากร อันส่งผลทำให้สังคมมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่มีความสามัคคี เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องมากขึ้น

การท่องเที่ยวเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบต่อสุขภาพทางกาย สุขภาพด้านจิตใจ สุขภาพด้านสังคม และสุขภาพด้านจิตวิญญาณ หรือสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจในรายละเอียดที่กำหนดแนวทางการป้องกันและแก้ไขผลกระทบเหล่านั้นให้น้อยที่สุดหรือไม่ให้เกิดขึ้นเลย

2.4 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.4.1 ความสำคัญและความหมายของการมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักการที่ภาครัฐตื่นตัวให้ความสำคัญอย่างจริงจังในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาเอง เกิดจากการที่ภาครัฐไม่สามารถดำเนินการพัฒนาโครงการต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายได้ ทั้งๆ ที่โครงการเหล่านั้นเป็นโครงการที่มีผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ร่วมระดมสมองกำหนดวิธีการแล้วก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น แม้จะใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วยก็ไม่สามารถแก้ปัญหาให้หมดไปได้ ทำได้เพียงชะลอระยะเวลาชะลอความรุนแรงเท่านั้น

ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นทั่วโลกแม้กระทั่งประเทศที่ได้รับการยกย่องว่าเจริญแล้วในทวีปยุโรปหรืออเมริกาก็ตาม ซึ่งเมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่าการพัฒนาโครงการต่างๆ เกิดจากการสั่งการจากเบื้องบน (Top-down Approach) ทำให้ไม่ตรงตามความต้องการของท้องถิ่น อีกทั้งประชาชนท้องถิ่นยังไม่เข้าใจเหตุผลของภาครัฐ จึงไม่ปฏิบัติตาม คณะกรรมการองค์การสหประชาชาติเห็นความสำคัญของปัญหานี้จึงได้กำหนดบทบาทของประชาชนปรากฏในแผนปฏิบัติการที่ 21 (Agenda 21) ซึ่งเป็นแผนปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างยั่งยืน ได้กำหนดให้ "การมีส่วนร่วมของประชาชน" เป็นกลยุทธ์สำคัญของแผนดังกล่าว และให้คำนิยามว่า "เป็นการให้โอกาสแก่สมาชิกของชุมชนเท่าเทียมกันในการเข้าร่วมประโยชน์จากการพัฒนาและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม"

แนวคิดการมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ รัฐบาลให้ความสำคัญแก่แนวความคิดนี้ ดังปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้แก่ หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 66 (สิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม) บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้

ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน มาตรา 67 (สิทธิอนุรักษ์ บำรุงรักษา และได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ) สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วม กับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความ หลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่าง ปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของ ตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อ ชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะ ได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของ ประชาชนในชุมชน และจัดให้มี กระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่ง ประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้าน เรื่องสิ่งแวดล้อม และสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการ การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากร ธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการ ดำเนินการดังกล่าว สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา 290 (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและรักษา คุณภาพ) สิ่งแวดล้อมตามที่กฎหมายบัญญัติ กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- 1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่
- 2) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ นอก เขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่อาจมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน
- 3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ ซึ่ง อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่
- 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550, 2556)

การให้ความหมายคำจำกัดความการมีส่วนร่วมมีมากมายหลายทัศนะ มีทั้งความหมายกว้างและ ความหมายแคบในบริบทของลักษณะงานในแง่มุมประเด็นต่างๆ แต่ก็เป็นไปในทิศทางเดียวกัน “การมีส่วน ร่วม” (Participation) หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้กับประชาชนทั้ง ส่วนบุคคล กลุ่มชน ชมรม สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัคร เข้ามามีบทบาทในการดำเนินการในเรื่องใด เรื่องหนึ่ง หรือหลายๆ เรื่องแล้วแต่กรณี (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2527) ส่วน ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ให้ความหมายว่า เป็นกิจกรรมในการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา การ ตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันเป็นผลกระทบมาถึงตน ส่วนความหมายด้านการ ดำเนินงานโครงการ การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานร่วมกันกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความ ตั้งใจ โดยกระทำการงานดังกล่าวในช่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์, 2527) โดยให้ผู้เข้าร่วมได้ใช้ ความคิดความรู้ ความสามารถ แรงงาน สนับสนุนหรือจัดการทรัพยากร เช่น

เงินทุน วัสดุในกิจกรรมการพัฒนา (ปรัชญา เวสารัชช, 2528) ส่วนความหมายในด้านการจัดการ หมายถึง การที่กลุ่มของประชาชนก่อให้เกิดการรวมตัวที่สามารถจะกระทำการตัดสินใจใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบ ในกิจกรรมที่กระทำโดยกลุ่ม WHO and UNICEF (1978) ในประเด็นการตัดสินใจหมายถึง เป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในการดำเนินการตัดสินใจในทุกระดับและทุกรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และโดยเฉพาะในบริบทของกระบวนการวางแผนที่มีการกำหนดรูปแบบ Franklyn,L., 1985 (อ้างถึงใน ชินรัตน์ สมสืบ, 2539)

อภิชัย พันธเสน (2539) ไว้ว่ากล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ อำนาจในการตัดสินใจที่ เน้นเรื่องอำนาจและการควบคุมโดยการมีกิจกรรมร่วมกันของประชาชนที่ไม่เคยมีส่วนเกี่ยวข้องในทางปฏิบัติ คำว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นผลจากการต่อสู้ในทางรูปธรรมและการขัดแย้งทางสังคม หรือ โดยความพยายามที่จะปรับความหมายให้ใกล้เคียงกับสภาพของสังคมที่เป็นจริง กระบวนการดังกล่าวจึงมีแนวโน้มไปในลักษณะ แนวประชาชน หรือ การเรียกร้องในลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย และการปลดปล่อยให้มีอิสระภาพมากขึ้น

สรสวัสดิ์ หุ่นพยนต์ (2530) ได้ให้คำจำกัดความว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วย 4 มิติ ได้แก่ มิติการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าอะไร ควรทำ และทำอย่างไร มิติการมีส่วนร่วมในการเสียสละในการพัฒนาการลงมือปฏิบัติตามที่ตัดสินใจ มิติการมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ และมิติการมีส่วนร่วมในการประเมินผล สอดคล้องกับการศึกษาของ เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี (2536) ที่ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน หมายถึงการร่วมคิดแก้ไขปัญหา การดำเนินการและกิจกรรมในชุมชนร่วมวางแผนโครงการร่วมปฏิบัติงานในรูปของการเสียสละแรงงาน การบริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ และร่วมติดตามผลงานบำรุงรักษา สาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน เช่นเดียวกับ ประเวศ วะสี (2532) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น ความริเริ่มของท้องถิ่นในการทำให้เกิดการจัดองค์กร และเกิดการขึ้นของผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำของชุมชน ผู้นำที่ทางราชการแต่งตั้งอาจจะไม่ใช่ผู้นำจริงๆ ที่ชาวบ้านยอมรับนับถือ ผู้นำทางธรรมชาติอาจจะเป็นชาวบ้าน เป็นพระ เป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นกำนัน เป็นครู เป็นใครก็ตามแต่สถานการณ์ ส่วนองค์การสหประชาชาติ (อ้างใน สุกัญญา มารศรี, 2545) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีความหมายครอบคลุมถึง

1. การมีประชาชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการ
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตลอดจนกระบวนการพัฒนา

จากศึกษาคำจำกัดความและแนวคิดข้างต้น สามารถสรุปความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนใน ความหมายกว้างหมายถึงการทำงานร่วมกันกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มี ส่วนร่วมกระทำการตัดสินใจใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำโดยกลุ่ม ให้มีส่วนร่วมใน การคิดริเริ่ม การพิจารณา การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัว ประชาชนเอง การมีส่วนร่วมจึงเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม และเป็นการ เสริมสร้างความสามัคคี ความรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วยสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ขอนิยามคำว่า “การมี ส่วนร่วมของประชาชนในการสนับสนุนการบริหารงานองค์กรท้องถิ่น” หมายถึง การส่งเสริม สนับสนุน และ เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมโครงการขององค์การปกครอง

ส่วนท้องถิ่น ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในการร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามตรวจสอบการดำเนินงาน รวมทั้งร่วมรับผลประโยชน์หรือผลกระทบจากการพัฒนา

2.4.2 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน

รูปแบบการมีส่วนร่วม Cohen และ Uphoff (1977) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefit) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัสดุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งนับเป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น อยู่ที่การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การริเริ่ม การวางแผน การตัดสินใจ การร่วมรับผิดชอบ ตลอดจนการร่วมประเมินผลในการให้ประชาชนมีส่วนร่วม นั้น มีหลายสิ่งหลายประการที่เป็นแรงกระตุ้นและเป็นอุปสรรคในการมีส่วนร่วม อันก่อให้เกิดผลสำเร็จหรือความล้มเหลวในการดำเนินการได้

รูปแบบการมีส่วนร่วม Franklyn, L., 1985 (อ้างถึงใน ชินรัตน์ สมสืบ, 2539) ได้จำแนกตามลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (Spontaneous) ซึ่งโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันเองเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเป็นการกระทำไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย
2. การมีส่วนร่วมแบบชักนำ (Induced) ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล ซึ่งเป็นรูปแบบทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนา
3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Coerced) เป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล ภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง

รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผลทันที แต่จะไม่ได้ผลในระยะยาว และมักจะมีผลเสียตรงที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมมีดังต่อไปนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) โดยผ่านองค์กรที่จัดตั้งโดยประชาชน (inclusive organization) การรวมกลุ่มเยาวชนต่างๆ
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (representative organization) กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน

3. การมีประชาชนมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้ (open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (non-representative organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชี่ยวชาญ หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา

2.4.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในการดำเนินงานพัฒนาหรือกิจกรรมโครงการใดๆ ก็ตามสิ่งสำคัญต่อการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนมีหลายประการทั้งด้านปัจจัยตัวบุคคล องค์กร และชุมชน ทั้งนี้ภาครัฐจำเป็นต้องคำนึงถึงการส่งเสริมสนับสนุนช่วยเหลือประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ของชุมชน เพื่อให้ดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ และเกิดการพัฒนาที่ดี เกิดผลดีต่อชุมชน ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมเกิดจาก ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง อำนาจบีบบังคับที่เกิดจากคนที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้เกิดการบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527)

ปัจจัยที่ผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ปรัชญา เวสารัชช์ (2528) ได้กล่าวถึง ดังนี้

1. ปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และ

ความปลอดภัย

2. ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำ
3. ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทน เช่นค่าตอบแทนแรงงาน เงินปันผลจากสหกรณ์ออมทรัพย์

4. ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนรวม ความรู้สึกเกรงใจไม่กล้า

ปฏิเสธเมื่อถูกชักชวนหรือความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความสามัคคีในประเด็นเดียวกัน อนุภาพ ธีรลาภ (2528) เห็นว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนได้แก่ ความเกรงใจผู้ที่มีสถานภาพที่สูงกว่า ความต้องการเป็นกลุ่มเป็นพวก ความเชื่อในตัวผู้นำ ความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ การคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน การยอมรับแบบอย่าง ความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อม การยอมรับในอำนาจรัฐ และฐานะทางเศรษฐกิจในขณะที่ ธวัช เบญจาทิกุล (2529) เห็นว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนามี 5 ประการ ได้แก่ ปัจจัยด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมและด้านจิตวิทยาทางสังคม นอกจากนี้ อรอนงค์ ธรรมกุล (2539) ยังได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นไว้ด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่

1. ด้านความผูกพันเป็นเครือญาติและความผูกพันในชุมชน
2. ด้านการมีภาวะทางเศรษฐกิจ และ
3. ด้านการสนับสนุนจากองค์กรภายในหมู่บ้าน

Kaufman (อ้างถึงใน ฉอาน วุฒิกรรมรักษา, 2526) พบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดครอบครัว อาชีพ รายได้และความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนสอดคล้อง John M. Cohen และ Norman T. Uphoff (อ้างถึงในอรอนงค์ ธรรมกุล, 2539) ได้กล่าวถึงภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ ปัจจัยกายภาพและชีวภาพ ปัจจัยทาง

เศรษฐกิจ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางวัฒนธรรม และปัจจัยด้านประวัติศาสตร์ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมีความเชื่อว่าปัจจัยภายนอก คือ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมไม่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการตัดสินใจ แต่บุคคลจะแปลงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมเหล่านั้นมาสู่ตัวบุคคลในรูปแบบของความเชื่อ (Beliefs) และความไม่เชื่อ (Disbeliefs) ซึ่งจะเป็นเหตุผลที่จะทำให้บุคคลตัดสินใจเลือกกระทำพฤติกรรมซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน คือ

1. ปัจจัยที่ดึงดูดให้เกิดการกระทำ ได้แก่ เป้าหมาย (Goals) ความเชื่อ (Belief orientation) ค่านิยม (Value Standards) นิสัยและขนบธรรมเนียม (Habits and Custom)
2. ปัจจัยผลักดันให้เกิดการกระทำ ได้แก่ ความคาดหวัง (Expectations) ข้อผูกพัน (Commitments) และ การบังคับ (Force)
3. ปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ โอกาส (Opportunity) ความสามารถ (Ability) การสนับสนุน (Support) เป็นแรงกระตุ้นให้คนกระทำ สิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไป ผลการวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางสังคมมีปัจจัยถึง 32 ตัว ที่มีส่วนร่วมกำหนดระดับการมีส่วนร่วมทางสังคม ได้แก่ อายุเพศ สุขภาพ ระยะเวลาอาศัยในชุมชน ระยะห่างของการตั้งบ้านเรือน ขนาดของครอบครัวมาตรฐานทางสังคมของประชาชน ระดับการศึกษา ระดับความเป็นอยู่ การครอบครองที่ดิน ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เชื้อชาติและสัญชาติ พื้นเพทางครอบครัว ลำดับชั้นทางสังคม ปัจจัยส่วนบุคคล การปรับตัวทางสังคม ความสนใจ ความเฉลียวฉลาด การอบรมทางพฤติกรรมทัศนคติข่าวสารและกาติดต่อสื่อสาร ความเชื่อศาสนา ค่านิยมทางสังคม ความเชื่อในตนเอง ความเชื่อ และการแสดงออกทางพฤติกรรม ความพึงพอใจ การเป็นผู้นำ และการตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรม Roger (อ้างถึงใน อภิวัฒน์ ช่างเกวียน, 2540) กล่าวว่าปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลเป็นตัวตัดสินใจเข้าร่วมกระทำกิจกรรมใหม่ ๆ ในชุมชนหรือยอมรับสิ่งใหม่ๆ คือการติดต่อสื่อสาร และลักษณะส่วนตัวของบุคคลนั้นๆ

1. ปัจจัยช่องทางการสื่อสาร เป็นวิธีการที่ผู้ส่งข่าวสารไปยังผู้รับสารใน 2 ลักษณะ คือ

1.1 ช่องทางการสื่อสารมวลชน (Mass media Channel) เป็นวิธีการถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวกับการสื่อสาร เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร และหนังสือประเภทอื่น ๆ เช่น ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งมีความสำคัญในการเพิ่มความรู้ กระจายข่าวสาร สามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลได้

1.2. ช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Channel) เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลเพื่อถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้มากกว่าสื่อประเภทอื่นๆ

2. ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะส่วนตัว (Person Characteristic) ประกอบด้วยอายุ สถานภาพทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ รายได้ ขนาดที่ดิน และความสามารถเฉพาะอย่าง (อ้างถึงใน นพกาญจน์ เมตตา นนท์, 2541) ได้รวบรวมแนวคิดการอธิบายการมีส่วนร่วมเป็น 4 แนว คือ

1. Instrumental participation ซึ่งเป็นการมองว่าการมีส่วนร่วมมีฐานะเป็นเครื่องมือโดยพิจารณา 2 ทฤษฎี ดังนี้

1.1. ทฤษฎีทางจิตวิทยาทางสังคม (Socio – psychological theory) เป็นการอธิบายว่าบุคคลจะใช้การมีส่วนร่วมเพื่อสนับสนุนเป้าหมายของตนเองด้วยการใช้ต้นทุนที่ต่ำที่สุดและก่อให้เกิด

ผลสูงสุด โดยเป้าหมายนี้อาจเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หรืออาจเป็นความสนใจส่วนตัวในวงแคบ ดังที่ Verba และ Nie กล่าวว่า “การมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมที่เป็นเครื่องมือสำคัญที่พลเมืองพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อรัฐบาลให้ปฏิบัติในทางที่พลเมืองนำเสนอ” โดยเหตุผลก็คือ การตัดสินใจเข้าร่วมของบุคคลเป็นผลมาจากแรงผลักดันทางสังคม (Social Forces) ที่กระทบต่อความคิดเห็นทั่วไป เกี่ยวกับชีวิตทางการเมืองของเขา โดยเฉพาะความเชื่อมั่นเกี่ยวกับการกระทำต่างๆ ที่เขาอาจจะกระทำ

1.2. ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ (Economic Theory) เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้บางคนมีส่วนร่วมและบางคนไม่มีส่วนร่วมก็คือ ผู้เข้าร่วมได้พิจารณาแล้วว่า การกระทำนั้นมีแนวโน้มว่าจะนำประโยชน์มาให้มากกว่าต้นทุนที่ใช้ไป” ซึ่งแนวคิดนี้ได้เสนอว่า บุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองจะเริ่มต้นด้วย

2. Communitarian Participation อธิบายว่า แรงจูงใจหนึ่งที่ทำให้คนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นจะเกี่ยวข้องกับชุมชนที่เข้าเป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นแก่นของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบการมีส่วนร่วม (Participatory Democratic Theory) ตามแนวคิดของราโซ ที่มองว่า บุคคลจะมีส่วนร่วมสูงในชุมชนท้องถิ่น เพราะเขาจะเข้าใจความต้องการและปัญหาของท้องถิ่น และตระหนักว่าจะต้องร่วมมือกับบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนเพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการนั้น เมื่อบุคคลรับรู้ถึงการพึ่งพาระหว่างกันเขาจะพยายามทำให้ความสัมพันธ์ร่วมกันนั้นยั่งยืน โดยความรู้สึกถึงความเป็นชุมชน (Sense of Community Identity) นี้จะมีมากในสังคมขนาดเล็ก มีความผูกพันกัน แน่นแฟ้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเป็นการส่งเสริมการกระจายอำนาจด้วย ด้วยเหตุนี้ เหตุผลหนึ่งในการอธิบายว่าทำไมในสังคมสมัยใหม่ การมีส่วนร่วมจึงมีระดับต่ำ ก็คือสังคมสมัยใหม่เป็นสังคมที่รวมอำนาจ ทำให้ความเป็นชุมชนลดลง และเป็นผลให้คนธรรมดา ๆ ไม่ถูกกระตุ้นให้เข้าร่วมในรูปแบบของชีวิตสาธารณะ ซึ่งดูเหมือนจะส่งผลกระทบโดยทางอ้อมเท่านั้น

3. Education Theory มองว่า การมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทางการศึกษาซึ่งเป็นมุมมองของการมีส่วนร่วมที่มีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบต่างๆ ของทฤษฎีประชาธิปไตยแบบเข้มข้นและแบบมีส่วนร่วม (Radical Participatory Democratic Theory) โดยการศึกษาในชีวิตทางการเมือง (Political Life) จะพัฒนาความรู้สึกมีความสามารถและความรู้สึกรับผิดชอบของพลเมือง (Sense of the Competence and Responsibility) อันเป็นกระบวนการตัดสินใจสาธารณะ

2.5 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม

การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงถือว่าเป็นเรื่องสำคัญและมีความจำเป็นมากต่อการพัฒนาหรือการคุ้มครอง หรือการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศต่อไปในอนาคตเพราะการที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจำเป็นจะต้องมีการให้ข่าวสารที่แท้จริงและถูกต้องโดยมีการกำหนดขั้นตอนการมีส่วนร่วมอย่างถูกวิธีและมีประสิทธิภาพ ที่สำคัญที่สุดที่ผู้ตัดสินใจจะต้องเข้าใจและยอมรับสำหรับสังคมไทย คือเมื่อมีผู้เสียผลประโยชน์คนเหล่านั้นจะออกมาคัดค้านและต่อต้านโครงการหรือกิจการทุกรูปแบบและทุกวิถีทาง โดยจะพยายามชี้้นำให้ประชาชนได้เห็นถึงผลกระทบหรือความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นกับตนเองหรือกลุ่มของตนเองซึ่งในบางครั้งอาจจะมีผู้เสียประโยชน์จากโครงการไม่มากเมื่อเทียบกับจำนวนประชาชนที่ได้รับประโยชน์ และคนกลุ่มนี้สามารถสร้าง

การคัดค้านให้เป็นข่าวใหญ่โตตามสื่อประเภทต่าง ๆ ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ได้รับประโยชน์จากโครงการจะนิ่งเฉย เพราะทราบที่อยู่แล้ว ว่าอย่างไรเสียตนเองก็ได้รับผลประโยชน์ จึงไม่ยอมออกมาชี้แจงหรือสนับสนุนโครงการ หรือกิจการนั้น ๆ ทำให้ประชาชนกลุ่มอื่นหรือในพื้นที่อื่นจะได้ยินและฟังข่าวสารของผู้ได้รับ ผลกระทบหรือผู้ เสียประโยชน์เท่านั้น ซึ่งจะเป็นการเบี่ยงเบนความเข้าใจและการยอมรับในกิจการหรือโครงการนั้น ๆ (ทวิวงศ์ ศรีบุรี, 2541)

ประธาน ดังสิกบุตร (2538) กล่าวถึง แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. ชุมชนพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องเกิดขึ้นบนพื้นฐานข้อสัญญาของประชาชนที่จะใช้ระบบนิเวศ ของตนภายใต้ขีดจำกัดอย่างเหมาะสม เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความพยายาม ของชุมชน โดยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชน
2. ต้องประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเห็นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน พัฒนาอย่าง ยั่งยืนโดยชุมชนตนเอง
3. องค์กรเอกชนจะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. การจัดการเรื่องทรัพยากรเพื่อความเหมาะสมกับการพัฒนา จะต้องผ่านการทำงานของ องค์กรชุมชน การให้ข้อมูลข่าวสารสาธารณะอย่างต่อเนื่อง การวิจัยและการศึกษาสภาพของชุมชน การ ติดตามและเฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง

สอศคล่องแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555–2559 ประเด็นยุทธศาสตร์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพโปร่งใสและเป็นธรรมอย่างบูรณาการ มุ่งส่งเสริมสิทธิ และพัฒนาศักยภาพชุมชนในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ปรับปรุงกฎหมายเพื่อแก้ปัญหา ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ปรับนโยบายการลงทุนภาครัฐให้ เอื้อต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู ผลักดันให้มีการจัดเก็บภาษีสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างแรงจูงใจในการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและลดการก่อกมลพิษสร้างรายได้จากความหลากหลายทางชีวภาพ พัฒนาระบบ ฐานข้อมูลและระบบติดตามประเมินผลรวมทั้งส่งเสริมการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างระบบบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ, 2554)

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พงษ์อนันต์ สรรพานิช (2536) ได้ทำการศึกษาเรื่องผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อประชาชนภูเก็ต พบว่า การท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อทั้งทางบวกและทางลบ ได้แก่ การท่องเที่ยวมีส่วนทำให้ค่าครองชีพสูงขึ้น มีผลต่อสถานะทางเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิต ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมตามมา การศึกษาของเยาวชนอยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากพ่อแม่ให้ออกมาหารายได้เลี้ยงครอบครัว รวมถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นเสื่อมถอย จากการนำเอาวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามา เช่น การแต่งกาย ความประพฤติ ในด้านการประกอบอาชีพ มีแรงงานต่างถิ่นเข้ามาแย่งงาน มีการอพยพแรงงานจากต่างจังหวัดเข้ามา อย่างไรก็ตาม ประชาชนยังได้จากประโยชน์จากการท่องเที่ยว ได้แก่ การสร้างงาน สร้างอาชีพ และนำความเจริญด้านเทคโนโลยีมาสู่ชุมชน และทำให้ประชาชนมองเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม จึงทำให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

สมชาย สนั่นเมือง (2541) ศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยว มี 2 ลักษณะ คือ ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน ฉะนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการท่องเที่ยวเป็นสิ่งจำเป็น ตั้งแต่การเตรียมการจัดการ การวางแผน การควบคุมดูแล การใช้ทรัพยากร การมีส่วนร่วมในการบริการ และการได้รับผลประโยชน์จากการบริการโดยชุมชน ซึ่งจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ การใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวจะต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญ คือการมีส่วนร่วมที่ดี ต้องให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

สรุเสริญ ทองสมนึก (2542) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการจัดการป่าชุมชน บ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่ากลุ่มตัวอย่างได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนในระดับปานกลาง โดยได้รับจากสื่อเสียงตามสายและเพื่อนบ้านเป็นส่วนมาก มีส่วนร่วมการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทองระดับปานกลาง การได้รับประโยชน์จากป่าและได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับการศึกษาของ มธุรส ปราบไพรี (2543) ที่พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ตั้งแต่การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การรับประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก เป็นปัจจัยสนับสนุนทำให้เกิดการยอมรับต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

มธุรส ปราบไพรี (2543) ได้ศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวและปัจจัยที่มีผลในการทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว กรณีศึกษา ชุมชนไทยทรงดำ บ้านเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี พบว่า ศักยภาพของชุมชน คือ การรวมกลุ่มของสมาชิก โดยมีผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีศักยภาพ ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์สะท้อนถึงความเป็นชุมชนเดียวกัน ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมชุมชน สามารถเกิดการถ่ายทอดโดยเฉพาะระบบอุดมการณ์ของชุมชน การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อตัดสินใจร่วมกันอย่างสมัครใจและยุติธรรม ชุมชนยังมีศักยภาพด้านลักษณะภูมิประเทศ การคมนาคม วัฒนธรรม สิ่งปลูกสร้างและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน สามารถพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้ ส่วนปัจจัยที่มีผลทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพประกอบ 3 ปัจจัย ได้แก่

1. วัฒนธรรมชุมชนที่มีความเข้มแข็ง โดยได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง

2. การพึ่งตนเองของชุมชน โดยการอาศัยปัจจัยภายนอกชุมชนที่มีอาชีพและรายได้โดยเห็นว่าเข้าสู่ระบบการเรียนรู้ การสอน การท่องเที่ยวคืออาชีพเสริม จึงไม่เกิดการพึ่งพาการท่องเที่ยว และการผู้อาวุโสทำให้ชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3. การมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ตั้งแต่การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การรับผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกเป็นปัจจัยสนับสนุน ทำให้เกิดการยอมรับต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

จรงค์ อินทยนต์ (2545) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยว กรณีศึกษาบ้านโป่งร้อน ตำบลใหม่พัฒนา อำเภอเกาะคา จ.ลำปาง พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการการท่องเที่ยวในด้านการเสนอความคิด การวางแผน และการตัดสินใจ การปฏิบัติการ การแบ่งปันผลประโยชน์เกิดการดำเนินงาน โดยรวมอยู่ในระดับน้อย ส่วนความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวในด้านการเสนอความคิด การวางแผน และการตัดสินใจ การปฏิบัติการ การแบ่งปันประโยชน์จากการดำเนินงาน และการติดตามและประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง

บัณฑิต เผ่าวัฒนา (2548) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาน้ำเสียในคลองแม่ข่า พบว่า ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยการให้ความร่วมมือในการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา น้ำเสียในคลองแม่ข่าเพียงบางครั้ง แสดงให้เห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกและความตระหนักในการรักษาคุณภาพของน้ำในคลองแม่ข่า เมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะส่วนบุคคลกับการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาน้ำเสียในคลองแม่ข่า พบว่าการศึกษาการประกอบอาชีพ และการรับรู้ข่าวสารของกลุ่มตัวอย่าง ที่ต่างกัน มีส่วนกำหนดการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาน้ำเสียในคลองแม่ข่าที่แตกต่างกัน ในขณะที่ระยะเวลาอยู่อาศัยในชุมชน และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาน้ำเสียจากครัวเรือนที่ต่างกัน ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาน้ำเสียในคลองแม่ข่า ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

จำลอง โพธิ์บุญ (2550) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า แนวทางและกลยุทธ์สำคัญที่จะช่วยสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนคือ 1) การศึกษาทำความเข้าใจถึงวัฒนธรรม แนวคิด และวิถีชีวิตของคนไทย 2) การสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนในประเด็นปัญหาและแนวของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน และกำหนดแนวทางการพัฒนา 4) การกระจายทรัพยากรอำนาจและความรับผิดชอบในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชน

2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

